

Ján Šimulčík

SVEDECTVÁ DOBY I.

Tajná cirkev v rokoch
1969 – 1989

ING. KAROL DUBOVAN ML. (1953)

V roku 1978 ukončil vysokoškolské štúdium na Elektrotechnickej fakulte Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave, počas ktorého sa začal zapájať do aktivít tajnej cirkvi. Následne pracoval na rôznych pozíciách vo Vodných elektrárňach Trenčín. Po Nežnej revolúcii bol poslancom Slovenskej národnej rady a neskôršie aj Národnej rady SR. Je ženatý, má tri deti. Žije v Trenčíne a v súčasnosti je na dôchodku.

Premietanie filmov

Koncom sedemdesiatych rokov sa v tajnej cirkvi začali viac využívať audiovizuálne prostriedky. Pre podzemie to bola novinka. Išlo hlavne o audiokazety, ale aj premietanie filmov. Premietanie filmov premietačkou bolo náročné, pretože sa musela upraviť miestnosť, aby sa film dal premietiť. Zatemnenie miestnosti, rozloženie plátna a umiestnenie premietačky, aby bol obraz a zvuk kvalitný, zabralo dosť času. Taktiež samotné premietanie bolo zložité, pretože založenie filmu do premietačky vyžadovalo určitú zručnosť. Občas pri dlhodobom premietaní sa film pretrhol a bolo potrebné ho zlepíť, a tu musel mať premietač základné školenie a vedomosti, ako túto operáciu zvládnuť.

V začiatkoch 80. rokov skupina okolo Mariána Mráza dopravila na Slovensko dar od poľského episkopátu – dokumentárny film *Pielgrzym* – z roku 1979, ktorý režíroval Andrzej Trzosa-Rastawiecki. Film bol v poľštine, ale atmosféra, ktorá z neho prýštila, nadchla všetkých divákov k hrdosti na to, že sme praktizujúci veriaci. Film trval cca 80 minút, a preto som ho niekedy premietal dva až trikrát za deň. Na premietaní sa zúčastňovalo cca 10 až 15 ľudí, zriedkavejšie viac. Film mi požičal Marián Mráz na jeden mesiac s požiadavkou, aby sa film nepoškodil a čas pôžičky mal byť efektívne využitý. Premietačku som si požičal zo zamestnania a mohol som premietiť. Často som premietal u rodičov v práci, kde ľudia postupne prichádzali a odchádzali. Miestnosť sa dala dobre zatemniť a v skromnosti tam bolo 10 – 15 ľudí. Po premietaní sme boli nadšení z filmu, lebo sme sa cítili, ako keby pápež bol medzi nami. Zmenilo nás to v tom, že sme mali viacej odvahy žiť autentické kresťanstvo doma, v zamestnaní a v živej (tajnej) cirkvi. Počas normalizácie mali aj takéto drobnosti veľký význam. Film sa premietal aj v Novej Dubnici (premietač Augustín Drobný), v Púchove, Novom Meste nad Váhom a aj v Nemšovej. V Nemšovej som premietal na fare, kde bol v tom čase farárom pán Gejza Luky. Bol to priateľ Emila Bagina, člena jedného rodinného spoločenstva z Trenčína. Ku koncu pôžičky som premietal film na premietačke, ktorá bola kúpená pre Poliakov.¹ Bol to nový model a premietanie bolo jednoduchšie a kvalitnejšie.

Video

Video sa na stretnutiach začalo využívať v polovici osemdesiatych rokov. Na jednom zo stretnutí skupiny aktuálnych služieb bol návrh, aby sa na apoštolát začali používať aj nové audiovizuálne prostriedky. Patrili medzi ne odporúčané

videoprehrávače a prvé personálne počítače (napr. Atari ST), ktoré sa začali používať aj na písanie samizdatov. Pamätám si na samizdat, ktorý bol vytlačený na ihličkovej tlačiarni a následne bol kopírovaný. Veľkým propagátorom počítačov bol Ing. Alojz Marek z Nových Zámkov a Jozef Kuzma z Bratislavy. Využívať takúto techniku pre rodiny bolo zložité až nemožné, pretože rodiny boli viacpočetné a peňazí na kupovanie novej audiovizuálnej techniky nemali.

Problémy s financovaním som predniesol Vladovi Juklovi. Vladko po krátkej dobe súhlasil s kúpou videa a pýtal sa, koľko také video stojí. Kúpu podmienil vytvorením skupiny spolupracovníkov, ktorí budú spracovávať materiál (filmy, úvahy, správy, školenia) z dôvodu efektívneho využívania techniky. Na dabing sa podujala košická skupina okolo Pavla Hrica. Keď sme využívali videokazety na premietanie, nevedeli sme, kto to dabuje a pripravuje. Dostali sme iba produkt.

Vladko ma na základe informácií z oblasti poveril, aby som pre oblasť Trenčín zakúpil video a zaistil jeho efektívne využívanie. Video som objednal vo vtedajšom Tuzexe (podnik zahraničného obchodu, v ktorom sa kupovalo za tuzexové poukážky, ľudovo nazývané bony) na svoje meno. Veľa vecí z tohto obchodu sa muselo objednávať, lebo to nemali na sklade. Predajňa elektroniky Tuzex bola na Rožňavskej ceste v Bratislave. Video bol japonský výrobok JVC na videokazety VHS. Cena bola 4700 bonov. V tomto období kurz za 1bon bol 5 Kčs, samozrejme na čiernom trhu. Bolo to pomerne veľa peňazí, ktoré sme si ako rodina nemohli dovoliť. Predstavovalo to skoro ročný plat. Peniaze na kúpu poskytol Vlado Jukl.

Medzi najznámejšie dabované nahrávky, ktoré sme premietali, patrili: *Stvorenie sveta, Mojžiš, Ben Hur, Ježiš Nazaretský, Evanjelium podľa Matúša*. Mali sme aj filmy nenáboženského charakteru, ale morálne hodnotné, ktoré boli nahraté z televízie.

¹ Poznámka Karola Dubovana (K. D.): „Jozef Mrovčák, ktorý bol vtedy v Poľsku, prišiel s požiadavkou kúpiť na Slovensku 16 mm premietачku pre biskupa Macharského do Krakova. Premietачku (Meoclub16-Automatic) som objednal v predajni Foto kino u pani Valovej na Mierovom námestí v Trenčíne. Peniaze na kúpu mi požičal kňaz Dr. Vojtech Hromník. Po zakúpení premietачky, ktorá stála okolo 16 700 Kčs, som zorganizoval skupinu a dohodol miesto prepašovania. Zo Slovenska sa distribúcie zúčastnila Ingrid Leitmannová, Vladimír Laštík, Vladov priateľ, Bernadeta Rusnáková a ja. Z poľskej strany zaistil pašovanie Walek s miništrantami. Walek premietачku potom odovzdal otcovi biskupovi v Krakove. Peniaze za premietачku som dostal od kňaza Františka Žolondeka, ktorý pôsobil neďaleko Popradu a tie som vrátil Dr. Hromníkovi.“

V Bratislave sa dali nahráť aj informácie o prenasledovaní kresťanov na Slovensku z rakúskej televízie. Spomínam si na krátku reportáž s Jankou Mičianovou, ktorá bola prepustená z práce, lebo ako učiteľka dala deti na vyučovanie náboženstva. Mnohých oslovil film *Nemý výkrik*. Premietanie filmov ľudia prijímali s veľkým nadšením. Bol to nový rozmer informovania, ktorý nemohli vidieť v oficiálnej televízii. Pozeranie filmov cez video bolo jednoduchšie a aj obsluha videoprehrávača bola nenáročná. Televízor bol skoro v každej rodine a videoprehrávač bol menší ako premietačka. Taktiež nebolo potrebné špeciálne zatemňovať miestnosť na pozeranie filmu. S televízormi nebol až taký problém. Novšie televízory mali väčšinou systém PAL. Problém bol s videami. Pre videá boli rôzne záznamové a prehrávacie normy. Dohodli sme sa, že budeme používať systém záznamu VHS.

Audiokazety

Využívali sme aj audiokazety, ktoré boli distribuované z Nemecka od Dr. Antona Hlinku, ktoré on nahovoril. Spomínam si na niektoré tituly: *Púšť uprostred mesta* (Carlo Carreto), *Viera veľkých vedcov* (Anton Hlinka), homílie a úvahy asi 20 audiokaziet, rozhlasová hra – *Strom života*, rozhlasová hra – *Zelený štvrtok*. Existovali aj nahrávky niektorých duchovných cvičení a duchovných obnov od otca Jozefa Zvěřinu, ďalej boli k dispozícii aj audiokazety z rozhlasu Vatikán napr. *Mladá vlna* od otca Bohuslava (kazety nahrali Saleziáni združení okolo Rádia Vatikán a Slovenského ústavu svätého Cyrila a Metoda v Ríme). Neskoršie začala aj domáca tvorba audiokaziet s nahovorenými textami a pesničkami.

Niektoré audiokazety boli doplnené diapozitívmi, ako napríklad diapozitívy určené na vzdelávanie – *Prirodzené metódy plánovania rodičovstva*. Materiály k tejto téme vypracovali lekári Marián Mráz a Štefan Horváth. K materiálom patrili letáčiky, v krátkosti vysvetľujúce princíp metódy, spôsoby sledovania a zapisovania do tabuliek, ktoré boli k tomu vypracované. Metóda mala na zreteli encykliku Pavla VI. *Humane Vitae* a popis metódy manželmi Bilingsovcami. K pochopeniu metódy boli vyškolení lekári, ktorí poskytovali odborný výklad a vysvetlenie. Do tejto metódy sa zapojilo veľa manželských párov zapojených v náboženských spoločenstvách. Svoje poznatky z praktizovania manželského spolunažívania odovzdali lekárom Mariánovi a Štefanovi, ktorí to vyhodnotili a doplnili výklad a ďalšie poznatky.

ING. THLIC. FRANTIŠEK KAPUSŇÁK, SF (1951)

V roku 1980 ukončil Fakultu architektúry SVŠT, kde sa zapájal do života malých spoločenstiev podzemnej cirkvi. V roku 1977 vstúpil do Spoločenstva Fatima a následne v roku 1981 bol požiadaný, aby emigroval. V roku 1989 bol v Ríme vysvätený za kňaza. Po roku 1990 pôsobil ako kaplán a správca farnosti v Nitre, v rokoch 1996 – 1998 v Rusku, neskôr sa stal riaditeľom Pápežských misijných diel na Slovensku.

Vo Vilnuse sú prekrásne kostoly. Vtedy bolo v katedrále múzeum. Našiel som tam malý kostolík. Na lavičke pred ním sedeli dvaja páni. Dal som sa s nimi do reči, predstavil som sa: „*František*“ a oni sa tiež predstavili: „*František, František*“. A tak sme sedeli traja Františkovia. Báli sa.

Keď som bol v Rige, hlavnom meste Estónska, prisadol som si k jednému pánovi a dal som sa s ním do reči po rusky. Veľa nechýbalo, bol by som dostal výprask. Ľudia nechceli hovoriť rečou okupantov. Rozprávali sme sa po nemecky. Nakoniec vysvitlo, že vedel aj po slovensky. Bol to jazykovedec, prekladal nášho Ráfusa a učil sa semitské jazyky. Prečo? Aby kultúra jeho rodného jazyka rástla – v stretnutí s inými kultúrami a jazykmi.

Aj v Leningrade som mal dohodnuté stretnutie. Kresťania chceli vedieť o tom, čo bolo na synode biskupov o evanjelizácii, ktorá sa konala v Ríme v roku 1974. Naučil som sa encykliku Pavla VI. Evangelii nuntiandi naspamäť, aby som im urobil radosť. Pre nás to bola služba, pre nich pomoc, kontakt so svetom, zdroj informácií, účasť na živote cirkvi.. Boli to drobné kvapky, ale z takých rastú rieky.

Spoločenstvo Agapé

Po návrate z Ruska sme preberali informácie z cesty, nové kontakty, možnosti spolupráce. Spoločenstvo Agapé (Spoločenstvo Fatima), s ktorým som na začiatku spolupracoval okrajovo, sa mi postupne stávalo životným spoločenstvom. Stretol som tam úžasných ľudí zapálených pre Krista. V roku 1979 som v Agapé zložil prvé sľuby: chudoby, čistoty, poslušnosti. Tým som ešte viac patrili k tomuto spoločenstvu. Dnes môžem povedať, že vďaka priateľovi Martinovi, ktorý zasiahol do môjho života, sa moja cesta nasmerovala určitým smerom. Taktiež vďaka Silvovi Krčmérymu a vďaka mnohým iným fantastickým ľuďom, ktorých som stretol v kľúčových situáciách. Agapé mávalo pravidelné pracovné a duchovné stretnutia, raz za mesiac duchovné obnovy a raz do roka duchovné cvičenia. Tu sme sa ako spoločenstvo posilňovali, pomáhali si a povzbudzovali sa navzájom. Vymieňali si informácie... Všetko sa to dialo tajne.

V rámci Agapé som ešte ako vysokoškolák prevzal oblasť stretnutia v Žiline a na severnom Slovensku, ktoré som mal na starosti až do leta 1981. Boli to duchovno-pracovno-organizačné stretnutia. Stretnutia náboženských aktivistov z tohto regiónu. Na severných zábavách sa aktívne zúčastňovali Gálisovci z Vrútok, Garajovci z Čadce, Janko Ďurica, Marián Mráz... Rád spomínam, ako sme

Silvester Krčméry (vľavo) a Vladimír Jukl

sedeli u Janka Ďuricu, a tak som si povzdychol: „*Ešte skončiť vysokú školu a potom to roztočíme!*“ Marián Mráz ma schladil: „*Keď to roztočíš ty, tento svet s tebou zatočí, že nebudeš vedieť, kde máš hlavu. Ale keď to roztočí Svätý Duch, tak potom uvidíme.*“ Janko Ďurica nám rozprával, že bývajúci oproti fare sa mu pochválil, že odkedy prišiel do Turian, tak si dobre privyrába. Za každého, kto príde na faru a on ho nahlási eštechákovi, mal dostať 50 korún. Dohodli sa, že on mu dá za každého, koho nenahlási 100 korún...

Ako 29-ročný som v máji 1980 mal slávnostné promócie. Rodičia boli na mňa hrdí, lebo tých, čo skončili vysokú školu, nebolo veľa. Po všetkom tom hektickom študijnom a aktívnom čase som potreboval oddych – samotu. Počas päťmesačného voľna som kúpil a následne prebudoval starú chalupu na tajný exercičný dom na Orave, v Rabčiciach. Do práce som nastúpil až prvého októbra 1980, do projekčného ústavu energetiky – ORGRES.

Emigrácia

V januári 1981 mi Silvo Krčméry s Vladom Juklom navrhli emigráciu na Západ. Vysvetlili mi, že potrebujeme niekoho vonku, lebo prestali prúdiť informácie

a knihy. Bolo dôležité mať tam spojku, ktorá pozná ľudí na Slovensku ako aj pomery. O odchode sa však nesmel nikto dozvedieť. Ani rodičia, ani členovia spoločenstva. Bolo to bezpečnostné opatrenie. Dal som si 15 dní na rozmyslenie. Keď som súhlasil, začalo obdobie príprav. Požiadaval som o devízový prísľub – prvá podmienka na vycestovanie. Ten som nedostal, lebo bol viazaný na zájazd do zahraničia a v tom období už boli všetky zájazdy do zahraničia vypredané. Ak ste necestovali, žiadny devízový prísľub občan nedostal. Muselo sa čakať niekoľko mesiacov na novú ponuku zájazdov. Ale ani to ešte nezabezpečovalo, že sa vám ujde. V tomto období som sa učil naspamäť všetko, čo sa zdalo, že bude potrebné a poslúži veci: kontakty, heslá, adresy... Vo februári 1981 som zložil večné sľuby, okrem sľubu poslušnosti, lebo sme nevedeli, do čoho ideme.

V Bratislave som býval u pani Wagnerovej, Na hrebienku 7 – videli sme si s Vladkom Juklom do okien. Bol u nej sklad kníh. Nebolo vhodné stretávať sa s ľuďmi na súdku s pušným prachom, preto stretnutia prebiehali mimo tohto bytu. A tak som si dával so všetkými stretnutia každú stredu o 17:00 hod. na Hviezdoslavovom námestí.

Hneď oproti, v Redute bol Tatratur, socialistická cestovná kancelária, a tak som každú stredu vošiel s otázkou, či niekto nevrátil zájazd. Začiatkom mája, v stredu okolo 16:00 hod. niekto vrátil zájazd do Rakúska a Nemecka na sedem dní. O 17:00 hod. som ho už mal zajedený. Zaplatil som zálohu a začala sa zbierka povolení vycestovať. Až koncom júna som dostal povolenie od policajtov, pas a mohol sa plánovať útek. Najdôležitejší bol súhlas od riaditeľa podniku, ktorý si ma predvolal: „*Nieže na tom Západe zostaneš. Minule mi tam zostal jeden z architektov a mal som z toho problémy.*“ Po mojom presvedčení, že prečo by som tam mal zostať, som dostal jeho súhlas na vycestovanie. Všetky ostatné potvrdenia od polície, komunistických funkcionárov už išli ľahko. Ani moji rodičia nevedeli, že odchádzam. Bolo to ťažké, ale realita bola taká. Nikomu som nič nemohol povedať. Dodnes mám v kalendári 24. júl 1981 zaznačený ako deň úteku.

Počas bezprostrednej prípravy na odchod som likvidoval všetok informačný materiál o mne, sklad kníh, predal som tajný exercičný dom v Rabčiciach – kúpili ho oázisti. Zobral som si dva týždne dovolenky – týždeň predtým bol výlet Agapé na Poľanu, po stopách profesora Kolakoviča. Za niekým sa na výlet dotiahli policajti, tak sme sa rozprchli. Našťastie sme sa pre zlé počasie policajtom stratili a mohli sme uskutočniť rozlúčkové stretko. Moje objatia s priateľmi museli možno vyznieť čudne. Nevedeli, že odchádzam do emigrácie. V piatok som bol ešte v robote a popoludní som cestoval do Prahy. Ubytoval som sa

v hoteli a ráno o 6:00 hod. som bol na omši na Hrade, slávil ju pán kardinál Tomášek. Dal „mi“ požehnanie na cestu a o deviatej vyrážal autobus Čedoku z Prahy. Obed bol na Velehrade, s malou prestávkou na obhliadku a popoludní sme vyrazili k hraniciam. Sedel som v autobuse so židovskou dámou z Ostravy, ktorá mala 32 rokov. Po prekročení hranice som zažil mimoriadny zážitok pokoja, taký silný, že si ho dodnes pamätám ako niečo veľmi konkrétne, určité, priam hmatateľné v mojom živote. V autobuse bolo cítiť napätie, ktoré sa po prechode hraníc uvoľnilo. Až na rakúskej strane všetci vedeli, že ich už z autobusu nikto nevytiahne a nevráti späť. Po prekročení hraníc nám rozdali pasy a devízy, ktoré sme pri nástupe do autobusu odovzdali. Potom som si vytiahol papier a zapisoval som si všetky údaje, ktoré som sa učil naspamäť, aby som nič nezabudol.

Ako vyjavení sme pozerali na západný svet – bol som na Západe prvý raz. Moja spolucestujúca s obdivom konštatovala: „*Tu je všetko pre ľudí!*“. Vo Viedni sme zaparkovali pred hotelom, každý si vzal svoj kufor a odchádzal do hotela. V autobuse sedeli pred nami dvaja mladí ľudia, obaja boli zubári, zobrali si kufre a... K údivu všetkých nešli do hotela, ale kráčali iným smerom. Ako odpoveď na dobrosrdečné upozornenia spolucestujúcich, že hotel je vpravo, iba mierne zrýchlili. Komentárom bol veselý smiech a dobrá nálada v „turistickom oddiele“. Prví dvaja boli fuč, emigrovali. Takto sa utekalo za hranice všedných dní. Tí dvaja čakali so svadbou, nemohli sa zobrať, nikdy by ich spolu neboli pustili za hranice ako manželov. Ako dvaja „neznámi“ a nezávislí ľudia „obabrali“ kontrolné orgány, a tak sa zosobášili v zahraničí a začali svoju rodinnú i odbornú kariéru.

Vo Viedni som mal kontakt na pátra Xavera Číka – slovenského kňaza, ktorý mal na starosti spoločenstvo Slovákov. Ten bol na dovolenke, teda som ho nezaistihol a nemohol som zostať vo Viedni, ako som plánoval. Pokračoval som v zájazde. Mohol som tak absolvovať celý týždeň a treba pochváliť Čedok (Tatratour predával, Čedok organizoval) za dobre organizovaný zájazd. Prešli sme to najkrajšie v Rakúsku. Boli sme dokonca na „Grossglockneri“, teda aj Alpy sme videli zblízka. V Innsbrucku som bol ráno na svätej omši, keď som sa vracal do hotela, stretol som dvoch turistov z našej výpravy – s kuframi. Veľmi sa ma nľakali! Keď ma zbadali, aj s kuframi vbehli do prvej uličky, len aby ma nestretli. Nesnažil som sa k nim priznať alebo vyjadriť im svoje sympatie. Báli sa vlastného tieňa, nebolo by im to veľmi pomohlo. Je neuveriteľné, akým terorom môže byť strach. Žili ho celý život a hneď sa ho nevedeli zbaviť ani v slobodnom svete. A tak už boli štyria z výpravy v emigrácii.

Do Mníchova sme dorazili v piatok, poobede bola obhliadka mesta z autobusu. Kúpil som si mapu Mníchova, aby som zistil, kde býva Anton Hlinka. Boli sme ubytovaní na opačnom konci mesta. Na druhý deň ráno som sa pekne vystrojil a keď bol spolubývajúci v kúpeľni, nenápadne, aj s kufríkom, som sa vyparil. Nemal som veľa vecí, bolo to v lete. Emigroval som ako deviaty z výpravy. Neskôr som sa dozvedel, že z výletu zmizlo 17 ľudí z celkových 45. Všetkých nás za nepovolenú emigráciu doma odsúdili. Ani neviem, koľko rokov som dostal. Peši som prešiel cez celé mesto. Po „prechádzke“ cez celý Mníchov som okolo desiatej zaklopal na dvere pracovne Antona Hlinku. So sekretárkou sedeli za stolom a pili čaj. Zvítali sme sa ako starí známi. Vedel, že prídem, čakal ma, kontakty a informácie fungovali perfektne. Na privítanie sme si dali štamprlík domácej slivovice a potom sme riešili, čo ďalej. S Tonkom Hlinkom sme absolvovali vybavovačky na úradoch, žiadosť o politický azyl a všetky papierovačky s tým spojené. Skoro trištvrte roka – do 19. apríla 1982 – som čakal na politický azyl. Mal som dosť času pomôcť Hlinkovi podrobnejšie nazrieť do situácie cirkvi v ČSSR.

Anton Hlinka

Informácie z prvej ruky Hlinkovi veľmi pomáhali pri jeho fantastickej informačnej službe. On ma zas zasvätil do celého procesu pomoci cirkvi doma. Robil neuveriteľne krásnu a dôležitú službu v prospech života tajnej cirkvi na Slovensku a v Čechách. Počas spoločného bývania v Mníchove sme absolvovali nekonečné hodiny rozhovorov o situácii doma, o pomoci prenasledovanej cirkvi u nás. Tonko mal rozbehnuté mnohé podporné akcie. Bol otvorený pre spoluprácu s každým, kto ponúkol akúkoľvek dobrú službu. Pracoval pre Hlas Ameriky, Slobodnú Európu, Vatikánsky rozhlas. Vzhľadom na tok informácií pracoval v spravodajstve v snahe o rýchlu reakciu na dianie doma. Ako príklad uvediem, keď u Silva Krčméryho bola domová prehliadka, tak večer v správach z Mníchova bežali podrobné informácie, napríklad aj mená policajtov, ktorí prehliadku vykonali. Anton dodával aj najnovšie prístroje (počítače, magnetofóny...) do ČSSR v prospech takejto služby. Na toto všetko si musel zháňať financie.

Anton Hlinka bol napojený na rôzne organizácie a spoločenstvá, ktoré mali záujem pomáhať kresťanom za železnou oponou. Od pána Richarda Wurmbandta, cez spoločenstvá Kalvínov až po hnutia uprostred katolíckej cirkvi. Vďaka Tonkovi som pri spoločných podujatiach stretol pani Fluri – predpokla-

OBSAH

Predhovor (<i>Jozef Halko</i>)	7
Úvod autora	9
Krycie meno objektu: „Trenčan“ (<i>Karol Dubovan</i>)	13
„Ovocie“ podzemnej cirkvi (<i>Peter Gurbal</i>)	91
„Ešte máš šancu sa napraviť!“ (<i>František Kapusňák</i>)	97
Svet slobody (<i>Jozef Horváth</i>)	119
22 spomienok o slobode (<i>Miriam Magdolenová-Eilfort</i>)	153
Radostná služba (<i>Eugen Valovič</i>)	215
Príloha	311
Summary	318
Zusammenfassung	319
O autorovi	320
Menný register	322